

Inleiding

Een breed onderzoek

Onze huidige tijd is een tijd die subjectiviteit binnen de theologie bepleit en bejubelt. Hoewel deze stroom van theologische eigen-gerichtheid al sinds de val in het paradijs bestaat, wordt deze alsmaar sterker. Het postmodernisme heeft het waarheidsbegrip als ‘relatief’ verklaard en religie gedevalueerd tot iets van persoonlijke voorkeur, te beoefenen achter de voordeur. Alles is bewegelijk en niets staat vast. Deze flexibiliteit is ook in delen van de kerk doorgedrongen. De maatschappelijke agenda heeft dikwijls meer zeggingskracht dan het Woord van God; je ‘goed voelen’ is belangrijker dan een goede verhouding met God te hebben; wat ik als mens nodig heb, komt centraal te staan, in plaats van de eer van Gods Naam. In sommige kerkelijke kringen is er veel aandacht voor het werk van de Heilige Geest, waarbij Hij helaas wordt losgemaakt van de Vader en de Zoon. Het leidt tot een mystiek christendom dat precies aansluit bij de vleselijke, natuurlijke behoeftes van mensen. Het subjectivisme biedt wellicht korte tijd genoegdoening en zingeving, maar laat een mens uiteindelijk helemaal leeg en alleen achter. Hij wordt door deze waterstroom verzvolgen.

Wat kan de kerk doen, te midden van dergelijke waterstromen? Sommigen zoeken de bescherming in een steriele rechtzinnigheid. Ze ontvluchten de wateren van subjectivisme, beklimmen een stevige rots van objectieve waarheid en ketenen zich daarop vast. Neerziend op hen die door de waterstromen dreigen te worden mee-

gezogen, voelen ze zich veilig in hun hoge schuilplaats. Want zij hebben ‘de waarheid’ nog! Een rots is echter een droge en arme grond om op te wonen: er groeit amper iets. Het Woord van God beschijnt hen weliswaar, maar het brengt geen geestelijk leven voort. Het is een religie van dode rechtzinnigheid, dor confessionalisme en vruchteloze speculatie. Je kunt daar niet leven.

Anderen hebben hun toevlucht gezocht in een tussenpositie, door zich tussen objectivisme en subjectivisme in te plaatsen. Sommigen hebben ontdekt dat de orthodoxe reformatorische¹ kerken in de leer moeten bij de brede evangelische en charismatische beweging. Het is terecht dat zij het speculatieve en rationele karakter om de waarheid te benaderen als ontoereikend bestempen. Door echter de vastheid van de reformatorische leer af te breken en daarna te pogen een andersoortige kerk te bouwen, ontbreekt een solide fundament. Hun benadering verzinkt eveneens in mensvormige godsdienst: zodoende is het een ontoereikende synthese.

Weer anderen verlangen naar een traditionele plaats en wijze om het geloof te belijden, met een stevige dogmatische grond en een zuivere, oprecht christelijke levenswandel. In tegenstelling tot de benadering hierboven weerstaan zij de wateren die de kerk dreigen mee te sleuren. Soms heeft men centrale leerstukken herontdekt, zoals de rechtvaardiging door het geloof. Deze mensen onderstrepen het objectieve karakter van het Evangelie als het fundament voor persoonlijke, subjectieve ver-

---

1. Noot van de vertaler: In het Engels wordt de term *reformed* gebruikt, dat zowel met ‘reformatorisch’ als met ‘gereformeerd’ te vertalen is. Gepoogd is in de vertaling aan te sluiten op de actuele situatie in kerkelijk Nederland.

nieuwing en bekering. Toch dreigen ze onverantwoord veel ruimte te geven aan een dor en verstard objectivisme, dat tevreden is met het weten van de waarheid. Door anderen wordt het genadeverbond op een nieuwe manier opgevat en verklaard als het levensmerg van de reformatorische kerk, die afhankelijk zou zijn van de objectieve vastheid van dit verbond. In hun benadering van het christelijke leven hanteren ze een wipwap om te schipperen tussen objectiviteit en subjectiviteit. Het kan objectief waar zijn, maar persoonlijk blijft het ver weg en feitelijk weinigzeggend. De afkeer van elk post-modern zweempje lijkt ook de subjectieve, persoonlijke geloofsbeleving van wedergeboren mensen weg te spoelen. Ook deze zienswijze levert geen blijvende oplossing. Andere grond is nodig.

We hebben niet een compromis tussen objectiviteit en subjectiviteit nodig. Dat geldt ook voor het vinden van een middelpunt tussen twee uitersten, want dergelijke extremen veranderen en verschuiven voortdurend. Het is vruchteloos om je daartoe steeds te moeten verhouden. De Bijbelse positie is noodzakelijk: één die recht doet aan het objectieve karakter van de waarheid én die tevens de subjectieve toepassing daarvan onderkent. De Bijbel moet in alles leidend en gidsend zijn. Als we dat pad volgen, vinden we geen dorre grond maar vruchtbare grond. We zullen een land ontdekken met een stevige leerstellige grond, waarop de zon van verlichting schijnt en de regen van het leven neervalt (Ps. 84). Het is een vruchtbare omgeving voor het geestelijke leven, omdat zowel de objectieve als de subjectieve aspecten daarin hun plaats krijgen, die zo essentieel zijn voor een vitaal christendom.

Een afgebakend onderzoek

Ieder die in zijn theologie trouw aan de Schrift is geweest, heeft een dergelijk landschap gevonden, of het nu reformatoren, puriteinen of theologen van Princeton waren. De studie die u in handen heeft, richt zich op een gedeelte van dit landschap, dat door een aantal relatief onbekende Nederlandse theologen uit de twintigste eeuw is 'bewoond'. Het gaat om drie hoogleraren van de Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) in Nederland: J.J. van der Schuit, G. Wisse en L.H. van der Meiden. Zij hebben elk gedoceerd in het vakgebied van de dogmatiek, schreven geregeld in het kerkelijke orgaan *De Wekker* en hebben meerdere publicaties op hun naam staan. Hun onderscheiden kwaliteiten, karakters en benaderingen verschilden onderling; toch deelden zij allen dezelfde betrokkenheid op en zorg voor het welzijn van het kerkverband. Zij deden dit door de geestelijke erfenis niet slechts te onderschrijven, maar er ook daadwerkelijk uit te leven.

Professor W. van 't Spijker typeert dit drietal als vertegenwoordigers van de CGK gedurende een periode die begint in de jaren 20 en doorloopt tot het einde van de jaren 50.² Hoewel een exacte tijdsafbakening altijd lastig is omdat veranderingen geleidelijk verlopen, is het beginpunt van de jaren 20 essentieel. In dit decennium kreeg de theologische school van de CGK vaste vorm en had zij vier docenten. De tweede generatie predikanten die was opgeleid op de Theologische School, verving gaandeweg de oudere eerste generatie, die de verwik-

---

2. Van 't Spijker, *Gemeenschap met Christus*, 16-18; zie tevens D. Quant, 'Bijlage 1', 19.

kelingen rondom 1892 van nabij had meegemaakt.³ Van 't Spijker beargumenteert dat de jaren 20, net als rond '1892', een consolidatie van het kerkverband behelsden, waardoor een voor het kerkverband tamelijk stabiele periode aanbrak tot aan de Tweede Wereldoorlog.⁴ Verschillende voormannen zouden belangrijke en stabiele posities innemen gedurende de decennia die zouden volgen. J.J. van der Schuit werd in 1922 hoogleraar; L.H. van der Meiden begon toen met het schrijven van theologische publicaties; en G. Wisse sloot zich in 1920 aan bij de CGK en startte in 1925 met zijn lectoraat/docentschap aan de Theologische School. De jaren 50 vormden het einde van deze periode, toen er een nieuwe generatie hoogleraren aantrad, nadat Van der Meiden en Van der Schuit in 1953 hun emeritaat verleend hadden gekregen.⁵ Hierom beschouwt Van 't Spijker de jaren 1922-1954 als één periode van de Theologische School.⁶ In de jaren na de Tweede Wereldoorlog onderging het hele kerkverband in toenemende mate veranderingen, en dat versnelde in de jaren 50 en 60. Het is vandaag de dag van belang om de reacties van de oudere generatie hoogleraren op deze ontwikkelingen te onderzoeken, omdat deze veranderingen de huidige situatie nog steeds beïnvloeden.

---

3. Van 't Spijker plaatst deze wisseling met het vertrek van J.C. Wisse en F.P.L.C. van Lingen als docenten van de Theologische School in 1905 en 1908 (Van 't Spijker, 'Enkele hoofdlijnen', 63).

4. Van 't Spijker, 'Enkele hoofdlijnen', 103.

5. Wisse, 'Pastorale Brieven', *De Wekker*, 18 december 1953. Over het vertrek van Van der Meiden en Van der Schuit schrijft Wisse: 'Ik ben de enig overgeblevene naast hen van de "oude" professoren-garde.'

6. Van 't Spijker, 'Van Theologische School tot Theologische Universiteit', in: Van Genderen en Van 't Spijker (red.), *Luisteren en leren*, 28.

Wanneer we hun werk zullen onderzoeken, zal er speciale aandacht zijn voor het evenwicht tussen objectiviteit en subjectiviteit wat betreft de theologie, het geestelijk leven en de prediking. Deze balans is noodzakelijk, omdat dit thema in de dagen van de hoogleraren sterk speelde in de gereformeerde kerken van Nederland, meer nog dan vandaag de dag. Zoals C. Veenhof heeft uiteengezet, is het meest basale onderscheid tussen objectiviteit en subjectiviteit dat de objectieve benadering de waarheid in zichzelf beschouwt, en dat de subjectieve benadering de persoonlijke toe-eigening en ervaring van die waarheid benadrukt.⁷ Anders gezegd: het objectieve uitgangspunt is de waarheid vanuit God bezien, terwijl de subjectieve benadering de waarheid vanuit de mens beschouwt.⁸ Deze terminologie is complex en genuanceerd, en functioneert in diverse onderzoeksvelden op verschillende wijze. De balans tussen subjectief en objectief speelt een rol in de verhouding tussen Bijbel en ervaring, het bevindelijke en dogmatische element, theologie als wetenschap en als praktijk, kennis en geloof, de Godskennis en de zelfkennis, de belofte van genade en de toe-eigening of deelachtigmaking daarvan, rechtvaardiging en heiliging. Voor ons drietal hoogleraren gold dit evenwicht niet als een oneigenlijke scheiding die binnen de Schrift werd aangebracht, maar als een balans of synthese die, door de bladzijden van Gods Woord heen, oplicht en schitterend vertolkt is in de gereformeerde erfenis.

De termen ‘objectief’ en ‘subjectief’ zijn filosofisch van aard, maar in de twintigste eeuw waren ze ingeburgerde

---

7. Veenhof, *Prediking en uitverkiezing*, 167-172.

8. Wisse, *Uit de Verbondsschat*, 75, 82.

bewoordingen geworden om concepten van lang daarvoor te omschrijven. G. Glas suggereert dat deze termen in de theologie gehandhaafd zijn gebleven door de denktraditie die van R. Descartes afstamt.⁹ Deze suggestie is discutabel, omdat de onderliggende concepten al aanwezig waren vóór Descartes en de terminologie in de Nederlandse gereformeerde kerk pas lange tijd ná hem opdook. Overigens is het Van der Meiden geweest die Descartes' grote opponent G. Voetius citeert wanneer deze spreekt over de relatie 'tussen het subject, de levende, begenadigde mens, en het object, de vrijmachtige God, Die in Christus genadig is'.¹⁰

Theologen als B. Holwerda en C. Trimp hebben de legitimiteit van het handhaven van een balans inzake voorwerpelijke en onderwerpelijke aspecten geheel ontkend, vanuit de visie dat dit onschriftuurlijke filosofische concepten zijn.¹¹ De discussie moet echter niet zozeer om deze filosofische concepten zelf draaien, als wel om de thematiek die door deze concepten werd vertolkt, en de manier waarop een essentiële balans werd nagestreefd. Hoewel sinds de jaren 50 andere termen wellicht meer gangbaar zijn geworden, zijn de onderwerpen waarmee deze christelijke gereformeerde hoogleraren zich bezigielden, nog steeds actueel. Hun geschriften vragen om onze aandacht.

---

9. Glas, 'Emotie en spiritualiteit'.

10. Van der Meiden, *Bevinding*, 15.

11. Holwerda, 'Evenwichtsconstructies met betrekking tot de prediking', 19-27; Trimp, *Klank en weerklank*, 19-24.

Een onontgonnen terrein

Het hierboven geschetste veld is binnen de Noord-Amerikaanse theologie nog tamelijk onontgonnen terrein. Gereformeerden die uitsluitend Engels spreken, hebben daardoor maar weinig informatie tot hun beschikking. L.W. Bilkes, C.A. Schouls en W.H. Velema hebben in publicaties hun ontdekkingen strikt beperkt tot een bepaald subthema.¹² Verder is er het nodige vertaalwerk gedaan waardoor bepaald gedachtegoed ook op het Engelstalig terrein beschikbaar is gekomen.¹³ In het geheel is het gebied echter nog niet goed in kaart gebracht en geanalyseerd.¹⁴

Dit is niet verrassend, aangezien we te maken hebben met slechts een kleine denominatie binnen het geheel van protestants Nederland. Hoewel deze hoogleraren ook discussies hebben gevoerd met andere gereformeerde theologen, waren zij in zichzelf niet volledig origineel of totaal vernieuwend in hun theologische systematiek. Zij hebben ook geen nieuwe kerkelijke denominatie opgericht, in tegenstelling tot tijdgenoten als G.H. Kersten en K. Schilder. Ten derde vormt de taalbarrière voor de Engelssprekende wereld een steeds grotere drempel,

---

12. Bilkes, 'The Position of Christ in the Covenant of Grace'; Schouls, *The Covenant Of Grace*; Velema, 'The Place of Experience in Preaching'.

13. Van der Meiden, *Zijn ja en uw amen*; ibidem, 'Pastoral letter'; ibidem, 'Calling to the Ministry of the Gospel (1-3)'; Wisse, *Bediening*; ibidem, *Droefheid*, ibidem, *The Sheep in the Valley of Death*.

14. Noot van de vertaler: Dit geldt in sterkere mate voor het Engels taalgebied, hoewel de zusterkerken van de CGK (de *Free Reformed Churches, FRC*) juist aan het einde van de door Van 't Spijker afgebakende periode ontstonden, namelijk in de vijftiger jaren. Het belang van vertaling van deze studie van ds. Kranendonk is voor de Nederlandstalige wereld op haar beurt niet minder.

zelfs voor hen die behoren tot de zusterkerken van de CGK, te weten de FRC (Free Reformed Churches). Om deze redenen is het gebrek aan aandacht niet verrassend, maar is tegelijkertijd onze aandacht eens te meer nodig.

Sommige Nederlandstalige auteurs hebben meer aandacht gegeven aan dit theologische veld. Overzichtswerken van de Nederlandse kerkgeschiedenis geven gepaste aandacht aan de CGK en hun hoogleraren, maar met een beperkte analyse.¹⁵ Het hoofddeel van secundair materiaal is afkomstig van de opvolgers op de Theologische School, die tegenwoordig Theologische Universiteit Apeldoorn (TUA) heet. Gebaseerd op de geschiedschrijving door prof. J. Hovius in 1954, hebben de professoren J. van Genderen en W. van 't Spijker een herdenkingsboek gepubliceerd dat het honderdjarig bestaan van de school behandelt.¹⁶ Andere publicaties over de geschiedenis van de CGK in breder verband dateren van 1947, 1952, 1982 en 1992.¹⁷ Wat betreft de prediking is niet alleen het hoofdstuk van W.H. Velema over 'kerk en verkondiging' van grote waarde, maar ook zijn onderzoek van de officiële preken serie van de CGK, *Uit de Levensbron*.¹⁸ Zoals te verwachten zijn Velema's studies positief getoetst, al ontbreken kritische opmerkingen niet.

---

15. Van der Zwaag, *Om de schat van Christus' bruid*, 259-260; Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten?*; Zwemer, *Conflict met de cultuur*, 119-129, 161-163.

16. Van Genderen en Van 't Spijker (red.), *Luisteren en leren*; zie ook Hovius, 'Geschiedenis', 5-40.

17. Velema, *Wat is Christelijk Gereformeerd?*; Kremer en Velema, *Toen en thans*; Drayer, Van 't Spijker en Velema (red.), *En toch niet verteerd*; Van 't Spijker en Noorlandt (red.), *Een eeuw christelijk-gereformeerd*.

18. Velema, *Wegen en wensen*. Deze korte studie bevat nuttige indexen voor deze preken.

De huidige studie focust op Van der Schuit, Wisse en Van der Meiden, die elk in het verleden in uiteenlopende mate zijn onderzocht.¹⁹ Van der Meidens naam komt voor bij het onderwerp van de geestelijke ervaring oftewel bevinding. Velema en T. Brienen hebben gemengde gedachten over diens opvatting daarover.²⁰ In 2004 heeft M.C. Tanis een serie positief getoonzette artikelen geschreven over de pastorale theologie van Van der Meiden, alsmede een vergelijkbare reeks over Van der Schuit.²¹ Dit vond plaats in de CGK-periodiek *Bewaar het Pand*. Waardering bracht G. van Dolderen er eveneens toe om een populair getoonzet werk over Van der Meiden en Van der Schuit te schrijven.²² C.M. Kwantes schreef net als J. van Genderen een aantal artikelen over Van der Schuit.²³ Zijn naam en opvattingen keren vaak terug bij het onderwerp van het verbond.²⁴ Wisse heeft meer aandacht dan de andere twee hoogleraren gekregen, vanwege zijn grote populariteit en invloed. Ook heeft hij het meest gepubliceerd en worden sommige van zijn publicaties nog steeds heruitgegeven.²⁵ De professoren W. Kremer en W.H. Velema hebben artike-

-
19. Voor de gebruikelijke biografische overzichten, zie Den Boer, 'In Memoriam'; Kremer, 'In Memoriam' (tweemaal schreef hij een dergelijk professoraal 'in memoriam'); Van Genderen, 'G. Wisse'; ibidem, 'Leendert Huibert van der Meiden' en de publicaties van H. van der Ham.
  20. Velema, 'Enkele theologen over "bevinding"', 76-78; Brienen, *Bevinding*, 27-35.
  21. Tanis, 'Prof. L.H. van der Meiden', I-X; ibidem, 'Van der Schuit', I-XIV (zie bibliografie voor paginering).
  22. Van Dolderen, *Woord Gods*.
  23. Kwantes, 'Prof. J.J. van der Schuit'; Van Genderen, 'Professor J.J. van der Schuit'.
  24. Brons, 'Van der Schuit over het genadeverbond' (zie bibliografie voor paginering); Van Genderen, *Verbond en verkiezing*; Schouls, *The Covenant of Grace*.
  25. Bax, 'Hernieuwde belangstelling'.

len geschreven over Wisses pastorale geschriften.²⁶ J. de Rijke en H. van der Ham hebben studies met diepere analyses gepubliceerd.²⁷ Velema heeft grondige kritiek geuit op Wisses systematisering van het geestelijk leven, terwijl De Rijke milder is geweest en Van der Ham vrijwel kritiekloos. K. van der Zwaag gebruikt Wisse om misvattingen over de zaligheid van mensen in de meest ‘conservatieve’ Nederlandse kerken te corrigeren.²⁸ Met andere woorden: dit overzicht van publicaties toont aan dat deze theologen ofwel een objectieve weergave van hun theologie ontvingen, dan wel een meer of mindere mate van waardering.

Deze waardering moet niet de tegenstand verbloemen waarmee dit drietal tijdens hun leven te maken heeft gekregen. Mannen als Schilder onderwierpen met name Van der Schuit aan heftige kritiek op diens visie op de kerk en de verbonden, zoals ook Kersten en zijn navolgers vanuit een tegenovergesteld uitgangspunt deden. Wisse troffen in het bijzonder aantijgingen met betrekking tot zijn subjectivistische benadering. Daarnaast taande de waardering voor hun gedachtegoed ook binnen het eigen kerkverband. Of deze teruggang terecht is, zal in deze studie worden onderzocht.

De Nederlandstalige bronnen fungeren als introducties op de algemene situatie van het land en geven op bepaalde afgebakende gebieden gedetailleerde informatie. Geen van deze bronnen behandelt de balans ob-

---

26. Kremer, ‘Professor Wisse als homileet’; Velema, ‘Praktisch-homiletische publicaties’.

27. De Rijke, *Wisse*; Van der Ham, *Wisse*.

28. Van der Zwaag, *Afwachten of verwachten?*, 76, 381, 407, 449, 479, 521, 530, 543-544.

jectief-subjectief in haar volle omvang. Daarom is deze studie bedoeld om dit terrein in kaart te brengen.

Een blik op de landkaart

Een onderzoek naar de balans objectief-subjectief levert een unieke invalshoek op voor het onderzoek van de theologie van deze hoogleraren. Het gaat te ver om alle theologische onderwerpen vanuit deze invalshoek te behandelen, maar we zullen de thema's behandelen die deze mannen zelf van groot belang achtten, met daarnaast aandacht voor het ambt van de Evangeliedienaar.

Deze studie zal in het eerste deel de voorafgaande en contemporaine (*kerk*)*historische context* van deze mannen behandelen, om te begrijpen hoe zij tot hun theologische formuleringen kwamen en waarom zij bepaalde aspecten van de Bijbelse waarheid benadrukten. Het tweede deel zal de balans objectief-subjectief in hun *theologische bewoordingen* behandelen. Daarin gaat het eerst om de theologische studie als noodzakelijke vorming voor predikanten. Vervolgens bezien we deze balans in de verbondstheologie, aangezien de verbondsgemeente de context is waarbinnen de prediking plaatsvindt. Het derde onderwerp, de leer van de zaligheid, vormt de kern van de gepredikte boodschap. Het derde onderdeel van deze studie zal gaan over de *praktische implicaties* van deze onderwerpen voor de prediking. Daarna zullen enkele *conclusies* worden getrokken. Het is niet de bedoeling om de verhouding tussen het objectieve en het subjectieve als een raster op het onderwijs en de prediking van deze mannen te leggen. Hun voorzichtigheid om niet te vervallen in één

van deze uitersten kwam namelijk duidelijk uit in hun denkwijze.

Een onderzoek van deze aard toont aan dat zij zelf ook niet een dergelijk raster hanteerden in hun omgang met de Schrift. Zij wensten niet een kunstmatig en gebalanceerd filosofisch denkkader te ontwikkelen, maar begeerden bij de Schriftuurlijke waarheid te blijven in hun leer en levenswandel. Hun uiteindelijke doel was dat Gods Woord zou worden toegepast in harten en levens van mensen. Ze wensten levende gemeenten te zien, die gefundeerd waren op stevige leerstellige grond, die wandelden in het licht van Gods Woord, en werden verkwikt door de zuivere regen van de Heilige Geest. Met het oog op dat doel benadrukten zij zowel het primaat van het objectieve element als de noodzakelijkheid van het subjectieve element in het geestelijk leven.